

t'ikába menekült, — kabala, exotikus kultúra, közép és újkorai misztika, pszichoanalízis, stb. — úgy akartak filozófálni és költeni az új művészek is. Kiemelkedik közülük a nagyon tehetséges Franz Marc, aki a Van Gogh-forma egyéni változatát képviselte.

Igazat kell adunk „Thoene“-nek abban, hogy a modern német művészet történelmi jelenség és indokolta is volt történelmileg. Ez az indokoltság abban állt, hogy a művészet termőtalaja, a csoportok, amelyekből kinőtt, valóban szakítottak a valósággal. Lemondtak arról, hogy aktíven vegyenek részt a valóság alakításában és művészetük is lemondott arról, hogy a történelem dinamizmusának áramkörébe kapcsolódjon bele. Történelmi és esztétikai sterilizációra ítélte magát és az ítélet végrehajtódott. (Nagyfalusi Jenő)

FRANCESCO NITTI ÚJ KÖNYVE. Kevés politikus él ma a világon, aki úgy a háború előtt, mint annak tartama alatt s a háborút követő években olyan jelentős szerepet játszott az európai politikai életben, mint Francesco Nitti. De közéleti működésétől eltekintve is jelentősek írásai. Kevés közíró rendelkezik annyi élményanyaggal, tapasztalattal és felkészültséggel, mint Nitti, aki ezenkívül még termékeny író is. Két évtized óta — számtalan újságcikken kívül — minden évben kiad egy-egy újabb könyvet. 1921-ben, még mint aktív politikus írta meg *L'Europe sans paix* című könyvét (24 nyelvre fordították le), alapos bírálat alá véve a békeszerződéseket. Majd egymásután jelennek meg *La décadence de l'Europe* (1922), *La Tragédie de l'Europe* (1923) s a *La paix* (1924) című könyvei. Tudományos szempontból legértékesebb a demokráciáról írt kétkötetes munkája (*La démocratie*, 1933.)

Új könyve (*La désagrégation de l'Europe*, Paris, 1938), amit pár hónappal ezelőtt adott ki, Európa széthullásáról szól. Ezt a könyvet is ugyanazok az erények és fogyatékoságok jellemzik, mint eddigi írásait. A jó és az értékes benne az óriási adathalmaz, az elemzések tisztasága s főleg: az igazságra törő jó szándék és humanista szellem. Ugyanakkor szembevetendő elfogultsága és következetlensége.

Nitti megállapítja egyfelől, hogy a fajelmélet nélkülöz minden tudományos alapot. Gobineau elmélete képtelenség. A zsidóság nem külön faj, hanem különböző fajokból összetevődött népkeverék s napjaink legnagyobb süllyedése nyilvánul meg a faji előítéleteken alapuló zsidóüldözésben. Másfelől a marxizmus ellen az a döntő érve, hogy az egész elmélet jellegzetesen zsidó észjárásra vall. A *Kapital* a biblia és a talmud hegeli formulákban való kifejezése. Másszóval Nitti tagadja a fajelméletet, de tüstént alkalmazza, amint szüksége van rá. Hogy azután teljes legyen a zavar, más helyütt megállapítja, hogy Marx eszméi tulajdonképpen nem is eredetiek, egytől-egyig fellelhetők Saint-Simon, Owen és Fourier munkáiban, holott a szocializmusnak ezek az előfutárjai egyáltalán nem zsidók.

Nitti szerint Európa mai válságát egyrészt a marxizmus, másrészt a tultengő nacionalizmus idézte elő. Ezek az ideológiák lettek urrá a háború után elernyedtt nemzedéken s ezekből fakadtak a parancsuralmak. 1914 előtt Európában, pár balkáni államot kivéve, nem volt parancsuralom, de a világtörténelemben sincs példa a mai parancsuralmi rendszerekre. A római diktátorok uralma csak meghatározott időre, rendszerint 6 hónapra szólt s ha meghatározott célt tűztek ki a diktátor számára, úgy hatalma azon a napon szűnt meg, amelyen a célt elérte. Diktátor csak olyan ember lehetett, aki már konzul volt. A diktátornak nem parancsolt ugyan a szenátus, de az állami pénzek igény-

bevételéhez ki kellett kérnie a szenátus engedélyét. A római parancsuralmi rendszerek ezek szerint sokkal „demokratikusabbak“ voltak, mint a maiak.

Nitti egyaránt elítéli a mai parancsuralmi rendszereket, de bármennyire hangsúlyozza is tárgyilagosságát, legnagyobb hévvel a mai olasz rendszer ellen fordul. A másik két diktatura esetében elismeri, hogy azoknak van gyökerük a néplélekben. Hitlernél azt is elismeri, hogy kezdettől fogva vaskövetkezetességgel hirdeti elveit, az olasz fasizmus azonban egyszerű lokális jelenség, amit nem támogat semmiféle, még hamis ideál sem s a pusztá erőszakon s főként egyéni, egocentrikus hatalomvágyon alapszik. A Duce végigjárta az összes pártokat, volt anarchista, marxista, szindikalista s a fasizmus is egyre változik. Azoknak az elveknek a terjesztését, amiket a fasizmus 1922 és 1923-ban hirdetett — Nitte szerint — ma fegyházzal, esetleg halállal büntetik. A fasizmus kezdetben a minden állami beavatkozástól mentes, szabad, egyéni gazdálkodást hirdeti s csak később vezette be az állami mindenhatalóság elvét. Eleinte németellenes s barátságosan tekintet Moszkva felé — a fasiszta Olaszország küld elsőül követet Oroszországba — s csak évek múlva fejlődik ki a német barátság s fonódik szorossá a kapcsolat a két „testvér-nemzet“ között.

Mikor Nitte könyvét írta, Itáliában még nem volt napirenden a faji kérdés. Mussolini mindig elitelőleg nyilatkozott a faj-elméletekről, ami érthető is, (az olasz a világ egyik legkevertebb népe) az antiszemitizmussal szemben pedig nyíltan állást foglalt. Ma, az életbeléptetett zsidótörvény után újabb következetlenséggel vádolhatná Nitte a Ducet. Mussolini gyakran hangoztatja, hogy Machiavelli a szellemi őse. Nos, a faji kérdésben nemcsak önmagával, hanem szellemi őseivel is ellentétbe került. Machiavelli *Florencai történelmében* az emberi egyenlőség elvét hirdeti minden faji előítéllettel szemben. „Minden embernek egyforma a származása, a természet valamennyiünket egyformára teremtett — írta Machiavelli — és egyik fajta sem ősbibb a másikkal. Húzzátok le róluk a ruhát, meglátjátok: egyenlőek vagyunk. Cseréljétek el velük ruháitokat, ti látszotok akkor a nemességnek és ők a csőcseléknek. Csak a szegénység és gazdagság tesz közöttünk különbséget.“

Nitte meglepő adatokat közöl könyvében a fasiszta államok gazdasági helyzetéről. A munkabérek itt a legalacsonyabbak. Az átlag munkabért 100 egységgel jelölve, az egységárak országokint a következők: Németország: 75; Lengyelország: 61; Jugoszlávia: 45; Spanyolország: 40; Olaszország: 39. (Nitte a Bureau International du Travail adatait közli 1931-ből. Azóta a helyzet rosszabbodott.) Olaszországban a munkanélküliekről 1934-ben készítettek utoljára statisztikát. A számuk ekkor 1.154.418. Azóta ez a szám is növekedett. Utóbbi években a mezőgazdasági munkabérek 40, az ipari munkabérek 35 százalékkal csökkentek. Az etiopiai háború több, mint 30 milliárd lirába került s az 1935-36. és az 1936-37. évek pénzügyi deficitje 28 milliárd lira. 1930-ban Itália állami adóssága 85, 1935-ben 154 milliárd s Nitte szerint az etiopiai háború után az államadósság minimálisan számítva 200 milliárd lira.

Hasonló, bár nem ennyire súlyos a gazdasági helyzet Németországban, hol a termelés teljesen a hadsereg és a háborús készülődés szolgálatában áll. Hitler ez év február havában beismerte, hogy az élelmisszükségletnek csak 81 százalékát tudják kielégíteni. Tekintettel arra, — írja Nitte — hogy háború esetén a termelés 20 százalékkal csökken, a fogyasztás pedig 20 százalékkal emelkedik, elképzelhető, hogy milyen helyzetbe kerül Németország háború esetén. A közéletmezés te-

rén az *Anschluss* az eddiginél is súlyosabb helyzetet teremtett. Élelmezés tekintetében Ausztria súlyos tehertétel Németország számára. A Harmadik Birodalomnak rövid időn belül újabb külpolitikai akciót kell kezdeményeznie, mert másként nem tudja elterelni a figyelmet a birodalomban egyre növekvő gazdasági bajokról — írta Nitti röviddel az *Anschluss* után, mikor a Szudéta-németek „felszabadítása“ még nem volt Európa sorsdöntő kérdése.

Mindaddig — mondja Nitti — míg e két országot mai diktátorai uralják, állandó a háborus veszély Európában. Minden állam kénytelen termelő erői javarészét hadi anyagok előállítására használni s ez az improduktív termelés — ha időnkint a konjunktura látszatát is kelti, előbb-utóbb válsághoz vezet.

A gazdasági válságot sok állam tervgazdasággal igyekszik orvosolni. Nitti szerint azonban a tervgazdaság keresztülvitelének előfeltétele vagy a gazdasági, mint a politika¹⁾ szabadság teljes megszüntetése s így ez az elv egyetlen demokratikus államban sem alkalmazható. Tervgazdaság kizárólag csak a magántulajdont megszüntető kollektív termelési rendszerben érvényesülhet. Egyéni gazdálkodás mellett csak még nagyobb zavart okoz. Németországban Werner Sombart tizféle *Planwirtschaft*-tervezetet dolgozott ki, s egyik sem vált be a gyakorlatban. Ezzel szemben Angliában, Belgiumban és Svédországban még csak nem is kísérleteztek ilyen módszerekkel s Nitti szerint ez az egyik oka annak, hogy ezt a három országot érinti legkevésbé a gazdasági válság. Szerinte a mai súlyos helyzetben csak egy megoldás képezhető el: visszatérés a régi liberális és demokratikus elvekhez. Nitti ugyan könyvének bevezető részében megállapítja, hogy igazi demokrácia és igazi liberalizmus még soha sem valósult meg egyetlen állam életében sem, mert még a legdemokratikusabb államban is a tömegbefolyásolás eszközei, a sajtó, a tribün, a katedra, a rádió, stb. mindenkor kiváltságos rétegek rendelkezésére és szolgálatában álltak, de könyvét mégis azzal fejezi be, hogy nincs más megoldás, mint annak a szabadságnak újjászületése, amely szabadság valójában még meg se született.

Nitti szerint a jó szociológus a társadalmi bajok orvosa. Nos, a volt olasz miniszterelnök olyan orvos, kinek diagnózisa nagyrészt helyes, de prognózisa és terápiája nem a tudomány, hanem az érzelmek logikáján alapul. (*Turnowsky Sándor*)

HOLLÓS KORVIN LAJOS VERSESKÖNYVE. Kétségtelenül igazságtalan lenne H. K. L. napokban megjelent verseskönyvéről anélkül emlékezni meg, hogy tekintetbe vegyük azokat a munkáit, melyek a kötetben nem jelenhettek meg. Ezek ugyanis a költőnek azt az arcát mutatják, amit igen ritkán s többnyire csak utalásokban lelkünk fel az urbánus hangú és hangulatu versek között. A mondanivalónak a formára való hatása következtében néha úgy érezzük, hogy még felvázolásban, kifejezésformában és megoldásban is alig azonosítható mozzanatokra bukkanunk. Olvasóink nem azt a költőt ismerik, akinek negyvenegynéhány versét tartalmazza a kiselakú verskötet, melynek kissé elégikus csengésű címe is (*Elthal a dal*) másra utal, mint amit várnánk tőle. S ha a bíráló mégis csak arról kíván szólni, ami a kötetben van s a kimaradtakra vonatkozóan beéri az egyszerű utalással (*Az idő futó kerekével*, 1935. stb.) az azért történik, mert olvasóink ezeket a verseket amugyis ismerik.

Amit a kötet első része nyújt, városi képek lírai leírása, fanyar és szenttelen, mint a kor, melyben született s melyben már lázítás, ha nem lelkesedünk azért, ami van. Sajnos, nem tulzott gazdaságosság jellemzi